

Coreferaat Marijke Steenberg

Ik ben directeur van CIVIQ, landelijk kennisinstituut op het terrein van vrijwillige inzet. Onze missie is om vrijwillige inzet (van het meer traditionele vrijwilligerswerk (bij de Zonnebloem, sportclub, in vakbonden) als ook de moderne en lossere vormen van vrijwillige inzet (burgerinitiatieven) te vernieuwen, stimuleren en versterken.

Dit doen wij via allerlei projecten, promotiecampagnes, trendstudies. En in opdracht van landelijke overheid, gemeenten, fondsen, bedrijven en allerlei instellingen/organisaties die gebruik maken van vrijwilligers en ons kunnen betalen.

Misschien een aantal van u gehoord van Make A Difference Day (promotiecampagne om aandacht te vragen voor het vrijwilligerswerk; vorig jaar onderdeel van het jubileum van de koningin), maar we zijn ook betrokken bij het invoeren van de maatschappelijke stage in Nederland en ontwikkelen methodieken voor gemeenten om zicht te krijgen op de stand van zaken rond vrijwillige inzet binnen hun gemeentegrenzen, etc, etc..

Vanuit die achtergrond het essay van Rene Diekstra gelezen.

Laat ik er geen doekjes om winden. Het essay van Rene Diekstra is zonder meer prikkelend en actueel. Zijn invalshoek roept bij mij soms instemming op, soms discussie en vragen en op onderdelen ook wat irritatie en weerstand. Alleen de vraag al "Hoe worden we betere burgers met betere omgangsvormen" waarmee Diekstra heeft gestooid? Hoezo? Ik zie hordes hele goede en verantwoordelijke burgers om me heen.

Waar ik in ieder geval positief over ben is het feit dat Diekstra aandacht vraagt voor de bijdrage van vrijwilligerswerk als middel om de samenleving beter te maken. Het is dan weliswaar het vijfde en laatste advies en er is het minste tekst aan gewijd, maar het staat er toch. Het gebeurt niet zo vaak dat er in de landelijke pers met een wat meer progressieve signatuur over vrijwilligerswerk op deze manier wordt geschreven. Vrijwilligerswerk als term doet het niet altijd zo goed in progressieve kringen. Het is verbijsterend welke cliché en onterechte beelden over vrijwilligerswerk bestaan: vooral vrouwen zouden het doen (onzin), het speelt zich met name in de zorg af (niet waar), is niet professioneel, vrijblijvend, etc.

Opvallend is dan ook dat als mensen gevraagd worden of ze vrijwilligerswerk doen, mensen moeten en nadenken en vervolgens veelvuldig nee zeggen, terwijl ze het WEL doen.

Ze noemen het echter anders. Je bent gewoon coach op de sportclub van je zoon, zit in de ouderraad op school of schrijft communicatieplan voor een initiatief om de wereld te redden. Vrijwilligerswerk – met name de term - heeft voor veel mensen een oubollige connotatie. Daar willen ze niet bij horen.

Toch zet 1 op de 3/4 Nederlanders zich vrijwillig in voor meerdere uren per week. Bij elkaar een waanzinnig groot aantal uren en we doen het overal (milieu, podia, scholen, sportclub (grootste sector); ontwikkelingssamenwerking, palliatieve zorg, politiek en buurtbeheer).

Blij dus met de aandacht voor vrijwillige inzet als middel om de samenleving te verbeteren. Dan mijn kritische kanttekeningen bij en reactie op het essay. In totaal wil ik een vijftal zaken voor het voetlicht brengen.

Mijn eerste kanttekening heeft betrekking op de algehele sfeer die het essay oproept en vat ik samen als:

1. Goed gedrag en vrijwilligerswerk als plicht

Politici, maar ook de RMO, WRR, SCP benadrukken in recente rapporten het belang van meer aandacht voor sociale cohesie, de buurt, revival van gemeenschapszin etc. Dit alles met het oog op leefbaarheid en een vitale samenleving. Iedereen heeft daar rollen in de spelen; de burger zelf moet actief worden en participeren, overheden moeten dit faciliteren, bedrijfsleven moet ruimtes en expertise ter beschikking stellen en welzijninstellingen en -disciplines moeten dit aanjagen en ondersteunen. Iedereen is het er over eens: maatschappelijke participatie in brede zin moet bevorderd worden.

Diekstra gaat echter verder. Het moet min of meer opgelegd worden en verplicht gesteld. Goed gedrag als plicht. Vrijwilligerswerk als morele plicht. Mijn beeld is dat hij terecht de vrijblijvendheid in onze samenleving aan de orde stelt. Maar door hiervoor verplichtingen en regels in de plaats te stellen, neemt hij ook de vrijheid weg om zelf voor verantwoordelijkheid en betrokkenheid te kiezen weg. En die vrijheid is m.i. cruciaal.

Er bestaat een officiële definitie van vrijwilligerswerk in Nederland. "Vrijwilligerswerk is werk dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving". Dateert uit 1980. Onderdelen van deze definitie zijn inmiddels in discussie – zoals het georganiseerd verband (wanneer is daar wel/niet sprake van)– en de nadruk dat het ten behoeve van anderen is, terwijl jezelf er ook veel uit kan halen (erkenning, vriendschap, versterking van je cv, etc.). Maar het onderdeel 'uit vrije wil' staat niet echt ter discussie; belangrijke kern.

Als mensen zich in het kader van hun reïntegratie of inburgering taken moeten verrichten voor de gemeenschap;

geef het een naam als dat nodig is 'sociale activering', 'taalstage', maar noem het niet vrijwilligerswerk.

Juist het zelf kiezen wanneer en hoe jij je betrokkenheid vorm geeft is onderdeel van de 'fun'. Morele verplichting vermindert het trots zijn en eigenaarschap. Ik ben dus kritisch over het verplichtende karakter zoals Diekstra voorstelt.

Mijn tweede kanttekening is: samengevat:

2. Vrijwilligerswerk in opdracht van de overheid; werkt niet

Vrijwilligerswerk speelde zich van oudsher naast de overheid af; vaak aanvullend, soms ook tegen de overheid gericht (actiegroep, alternatieve hulpverlening e.d.) en nu gaan er steeds meer stemmen op om het in opdracht van de overheid te doen. Diekstra lijkt zich hierbij aan te sluiten.

Zoals u weet is vanaf volgend jaar de Wet maatschappelijke ondersteuning in Nederland van kracht. Heel spannend hoe die Wmo gaat uitwerken. Zit in feite een dubbele boodschap in. Het is enerzijds een soort participatiewet met veel aandacht voor een gezonde civiele samenleving oftewel de civil society; Lagere overheden zouden dit moeten stimuleren. Veel aandacht daarbij voor vrijwillige betrokkenheid van burgers bij de publieke zaak en op elkaar. Anderzijds is de Wmo ook een wet die burgers aanspoort en min of meer opdraagt om niet alleen voor naaste familie, vrienden maar ook voor burens en buurtbewoners te zorgen.

Diekstra sluit zich bij dit laatste bewust of onbewust aan. Vind ik persoonlijk een gevaarlijke tendens; is de bereidheid van mensen om voor anderen te zorgen nog zo groot als dit min of meer als verplichtend wordt opgelegd?

Mijn derde kanttekening betreft de sfeer die Diekstra oproept alsof mensen niet bereid zijn om zich op basis van eigen motieven in te zetten. Mijn kanttekening is dat:

3. Mensen wel degelijk bereid zijn om zich vrijwillig in te zetten

Overall in het land zetten mensen zich in. Zonder hun actieve inzet zouden de duizenden verenigingen in ons land niet kunnen functioneren. Zou het milieu er veel slechter aan toe zijn en meer eenzaamheid voorkomen. Ook in de eigen leefomgeving vinden burgers elkaar. Steeds meer burgers doen hun best om hun buurt schoner, veiliger en heler te maken.

- Wel: is duidelijk dat steeds meer mensen kiezen voor vrijwilligerswerk dat zij leuk vinden en dat hen bevrediging geeft. De vrijwilliger wil er zelf ook iets aan hebben.

- Ook is duidelijk dat bepaalde groepen ondervertegenwoordigd zijn. Allochtonen/nieuwkomers die onbekend zijn met het fenomeen en/of niet echt uitgenodigd worden. Maar ook de lagere inkomensgroepen en mensen met minder scholing; Zij doen minder mee.

Hoe dan ook; er is dus reeds een enorme inzet. Internationaal behoren we ook tot de toppers. Trendwatchers voorspellen bovendien een enorme opleving. We zijn voorbij de rationalisering, individualisering en flexibilisering en op weg – zo menen zij – naar de humanisering en socialisering. Weer meer betrokkenheid en maatschappelijk bewustzijn – te zien in initiatieven als Hallo Buuf, Tsunami acties, Voedselbanken etc., maar ook weer meer familiegevoel en de menselijke maat. Dat laatste stelt weer eisen aan de inrichting van het vrijwilligerswerk en verbanden waar burgers actief aan kunnen deelnemen.

Mensen zijn dus bereid, willen niet alleen geld maar ook tijd doneren. Toch lukt het maar weinig bestaande organisaties en initiatieven om deze nieuwe energie op een goede wijze in te zetten. Te veel vaste kaders en vormen en te weinig creativiteit. Is juist nodig gezien de drukke agenda's van iedereen. Veel energie wordt op dit moment verspild en niet ingezet.

Er moeten nieuwe vormen komen. Vormen die het bijvoorbeeld mogelijk maken dat i.p.v. voor de zoveelste keer naar de Efteling te gaan met je gezin, je – als gezin – iets voor de maatschappij kan doen; mogelijk maken dat je daten kan combineren met vrijwillige inzet; of dat de kookclub eens in het jaar voor een goed doel kan koken etc.

Mijn stelling zou dus eerder zijn: mensen wel degelijk bereid, maar veel potentieel wordt niet ingezet en gebruikt omdat wij als samenleving daarvoor (nog) niet de geschikte organisatievormen hebben. Er is meer creativiteit nodig.

De vierde kanttekening betreft de kosten.

4. Actief burgerschap kost wel geld

Ik ben het helemaal eens met Diekstra dat vrijwillige inzet en actief burgerschap gestimuleerd kan en moet worden. Door good practices te laten zien; het opbouwwerk verder te moderniseren; nieuwe combinaties te maken tussen welzijn en wonen, nieuwe sociale verbanden te stimuleren etc. Belangrijk ook een goede lokale

infrastructuur die een en ander ondersteunt.

Met andere woorden actief burgerschap kost ook geld. Vraagt bovendien om verzekeringen; omgaan met regels (Arbo etc.). Het vraagt om een goede koppeling tussen informele netwerken en professionele ondersteuning. Het vereist het creëren van ontmoetingsplaatsen.

Dit gaat met kosten gepaard; en meer dan Diekstra denkt. Iedereen vindt dit zo belangrijk; er wordt gesproken over 'cement van de samenleving', de 'smeerolie' etc. En vervolgens mag het niets kosten. Wat een lariekoek!

Kom ik bij mijn laatste punt:

Ik ben begonnen met te stellen dat ik de aandacht voor vrijwilligerswerk in relatie tot goed burgerschap positief vindt; dat geldt ook voor het pleidooi van Diekstra om goed burgerschap te onderwijzen. Mijn laatste kanttekening is dan ook meer een advies hierbij! En dat luidt:

5. Maak het vooral leuk!

Nederland loopt echt achter wat betreft het onderwijzen van burgerschap. Overal om ons heen worden reeds vakken als 'burgerschap' op scholen aangeboden met aantrekkelijke onderwijspakketten en aanpakken. Zoals gezegd gaat Nederland nu met de maatschappelijk stage aan de gang. Een enorme opdracht; voor scholen maar ook voor de vrijwillige sector. Hoe gaan we het organiseren? Wat kunnen we al die jongeren laten doen? En voor zo'n een beperkt aantal uren?

Dit is kwetsbaar. Niets zo erg; als dat jongeren een eerste ervaring hebben met vrijwillige inzet en dan afknappen op het soort activiteit, de aanpak en uitstraling. Dus maak het vooral leuk! Organiseer vrijwillige klussen die hip zijn; aansluiten bij de jongerencultuur en waar je graag bij wil horen.

Verfrissend vind ik – dit ter afsluiting - in het essay de aandacht voor basisfase in onderwijs.

Veel jeugd voelt zich sterk betrokken bij eigen leefomgeving (school, voetbal, plein). Toch worden zij tot op heden pas laat aangesproken op dat eigenaarschap. Dan als ze 16 zijn moeten ze opeens op de gedachte komen dat ze vrijwilliger bij de sportclub worden en dat ze mee kunnen bepalen wat er op straat wel of niet mag gebeuren. Dat opvoeden in vanzelfsprekend meewerken moet al veel eerder beginnen.

Tot zover mijn 5 kanttekeningen. Nogmaals ik ben blij met dit essay. Ik heb hoop ik een mix van instemming, discussie en afwijzing laten zien. Ik hoop op een goed debat, vanavond hier in de Rode Hoed en daarna liefst ook in veel andere sferen en kringen. Het onderwerp leent zich daarvoor bij uitstek.